

מות השטן: איך איבדו האמריקנים את חוש הרוע מאת אנדרו דלבנקו

ד"ר חניטה עשתאי

דמותו של השטן מציתה את הדמיון ואינה נותנת מרגוע, בין אם אנו מאמינים בקיומו ובין אם לאו. בודליר אמר שחוכמתו של השטן נובעת מיכולתו לשכנע אותנו כי אינו קיים. בכל זאת, האמינו הנוצרים כי לרוע יש שם יש פנים ויש הסבר הקשורים לחטא הקדמון.

אנדרו דלבנקו, מאוניברסיטת קולומביה, טוען כי אנו חיים במאה האכזרית ביותר בתולדות האנושות והשטן במקום שיצמד לפנים ויישא באחריות למעשיו- התנדף ונעלם. דמותו התכווצה למימד שאדם משכיל אינו יכול להמשיך ולהאמין בו כי רעיון קיומו של "שטן" אינו מתקבל בחיים המודרניים.

דלבנקו מתחקה אחר ההיסטוריה של "תפיסת הרשע", בחיי הפרט והכלל באמריקה ומנסה להבין כיצד איבדו האמריקאים את התחושה של הרוע. הוא מניח שהאמונה הנוצרית הגורסת כי בנפשו של האדם מתקיים מאבק תמידי בין אלוהים והשטן, הביאה את המאמינים לקבלת אחריות אישית על החטא. ראייתם את השטן כמקור הרוע, אפשרה בעבר לרבים מהם לבטא את החטא ולהתנקות מאשם. השטן יוחס ל'אני'. אנשים האמינו כי בו בזמן שבורכו על ידי אלוהים הם גם אשמים. כיום, "התמוססו תפיסות אלה בין האירוניה הליברלית, מחד ושלילת צלם האנוש של האחר, מאידך גיסא. השטן איבד מכוחו המאיים במעבר מפנימיותו של האדם אל ישות חיצונית".

אבל החלל שהותיר אחריו השטן הביא קבוצות חילוניות לחפש ממלא מקום: המרקסיסטים למשל המירו את המושג 'שטן' במושג 'המעמד המנצל'. הפסיכולוגים קראו לו 'הדחקה ונברוזה'. אך אף אחת מן הקבוצות לא מצאה 'רשע' משותף לאנושות כולה.

נראה שאנשים מתקשים להלחם באויב שאין לו שם ולכן מציע דלבנקו להמציא מטאפורה לרוע שתהא מפתח כמו השטן בכבודו ובעצמו.

אצל האמריקנים ניתן לראות חיפוש שכזה במאבק לאיכות הסביבה בכלל, ונושא האטום בפרט. או את העתקת המלחמה ביממלכת הרשע' אל כתובת המתייחסת להגנת החברה העולמית מפני הרע המכחיד הטוטלי, כמו פעילי הגרין פיס שזיהו את האטום עם 'שר הטבעות' בספרו של טולקין.

ניסיונות להתמודד עם השטניות המתקיימת אגב שגרת קיום, באים לידי ביטוי גם בסרטים האמריקנים. בסרט 'החשוד המייד', מצטייר האדם הרשע בעיני סביבתו כשטן, לא רק בגלל המוות וההרס שהוא מותיר אחריו, אלא ובעיקר מפני שניסיונות לזהותו נכשלים. וכאשר כבר מצליחים להבין ולתפוס מיהו - הוא מתחמק. זוהי תפנית בסרטים האמריקאים שבאופן מסורתי מענישים את הרע ולא מאפשרים לא להימלט. דלבנקו בן של יהודים מגרמניה אשר נמלטו מפני היטלר, אומר, כי יתכן והסיבה לשחרור החוטא מעונש נובעת מחוסר אונים בהבנת המניע. וכי חולשת ההסברים הפסיכולוגיים של הרשע, מתגלה כאשר נדרשים להבין את השואה.

מדוע איננו יכולים לקרוא להיטלר רשע גמור במקום חולה נפש הוא מקשה ועונה כי בשעה שהעולם צפה ושתק נוכח התופת שהמציאו הנאצים, נלמד הלקח העיקרי של המאה העשרים והוא שניתן לבצע פשעים בבטחה. לאור כל אלה דלבנקו מציע להחיות את השטן. הוא סוקר את היחסים שבין התיאולוגיה וההיסטוריה האמריקנית, החל במתיישב הראשון ועד ימינו. עוקב אחר הזוועות שגרמו האמריקנים לזולתם במהלך תולדותיהם. לדבריו הקפיטליזם במהותו, היא שיטה מכשילה כי כדי להצליח במשטר קפיטליסטי או אפילו לשרוד בו, חייב אדם לחטוא. הקפיטליזם - במלוא כוחו היצירתי- ניתן למימוש רק בהפעלת מרפקים גסים.